

Vertrouwen in pensioenfondsen: wie kennis vermeerdert...

De Nederlandse pensioenfondsen hebben roerige jaren achter de rug. De vraag is of het gevoerde beleid en de veranderde pensioenomgeving het vertrouwen van de deelnemers heeft aangetast. Op basis van paneldata blijkt het vertrouwen in pensioenfondsen tussen 2004 en 2006 te zijn toegenomen. Deze toename vinden we evenwel alleen terug onder de deelnemers die zichzelf relatief veel pensioenkennis toeschrijven. Opvallend is dat bij deze groep deelnemers het vertrouwen in de overheid juist is gedaald.

Nederlandse pensioenfondsen maken nog steeds roerige tijden door. Niet alleen de economische en demografische omstandigheden maken het heden en de toekomst onzeker, ook de veranderende spelregels van overheid en toezichthouders maken dat pensioenfondsen alles op alles moeten zetten om het vertrouwen van de deelnemers te behouden. Toenemende concurrentie op de pensioenmarkt, corporate governance, regels opgelegd door het nieuwe Financieel Toetsingskader (FTK) met betrekking tot de dekkingsgraad en veranderingen in de fiscale behandeling van pensioenen maken pensioenfondsenbeheer tot een complexe taak. Daarnaast brengen de transitieproblemen in de overgang van eindloos- naar middelloosystemen en van VUT naar actuariel neutrale prepensioensystemen intergenerationele spanningen met zich mee die het vertrouwen van de deelnemers in de pensioenfondsen kunnen schaden. Voor de komende jaren zullen de veranderingen beslist niet minder groot zijn, zoals ook Koedijk en Slager onlangs in dit blad betoogden (Koedijk & Slager, 2006). De concurrentie zal zowel binnenslands als vanuit het buitenland toenemen, bijvoorbeeld omdat de grenzen tussen pensioenfondsen en banken en verzekeringsmaatschappijen langzaam vervagen. Vertrouwen is uiteindelijk de belangrijkste factor voor een pensioenfonds, niet alleen voor het creëren van het benodigde draagvlak voor allerlei pensioenhervormingen, maar ook voor het geval de pensioenfondsen meer concurrentie krijgen van verzekeringsmaatschappijen en buitenlandse pensioenfondsen. Doordat het toekomstige pensioen gespreid is over drie pijlers – AOW, aanvullend pensioen en vrije besparingen – ligt het voor de hand om de drie grootste instituties – overheid, pensioenfondsen en verzekeraars – onder de loep te nemen. Inzicht in de ontwikkeling van het vertrouwen biedt de beheerders van pensioengelden een spiegel van het gevoerde beleid.

HARRY VAN DALEN EN KÈNE HENKENS

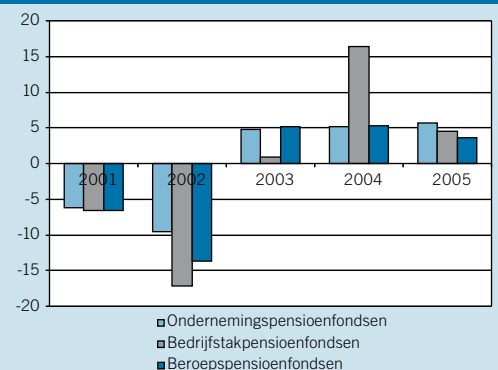
Beide auteurs zijn verbonden aan het Nederlands Interdisciplinair Demografisch Instituut te Den Haag. Van Dalen is tevens verbonden aan het Tinbergen Instituut en het Erasmus Competition and Regulation Institute (ECRI) van de Erasmus Universiteit Rotterdam. De auteurs danken Jan Kuné voor commentaar op een eerdere versie.

Genieten pensioenfondsbeheerders nog steeds vertrouwen?

Om de belangrijkste gebeurtenissen van de afgelopen jaren te memoreren geeft figuur 1 in een notendop aan hoe het financiële resultaat van het totale pensioenbedrijf zich in de periode 2001-2005 heeft ontwikkeld. De invloed van de grote bedrijfstakpensioenfondsen ABP en PGGM is hierin dominant. Het jaar 2001 staat natuurlijk in het teken van '11 september' en de daaropvolgende beurskrach die tot diep in het jaar 2002 zijn sporen heeft nagelaten. Met een forse verhoging van

figuur 1

Pensioenresultaat^(a) als percentage balanstotaal, 2001-2005

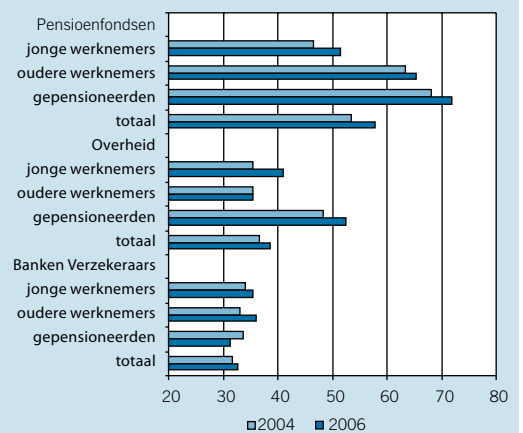

(a) Pensioenresultaat is het verschil van baten en lasten op jaarbasis zoals weergegeven door de DNB in Financiële gegevens pensioenfondsen, tabel 4.6b.

Bron: DNB, 2006

figuur 2

Vertrouwen in beheerders van pensioengelden, 2004 en 2006 (percentage enig tot veel vertrouwen) op

Bron: NIDI (2004, 2006)

pensioenpremies en een opverend beleggingsrendement kon het zwaar negatieve pensioenresultaat van 2002 en 2003 in de daarop volgende jaren 2004 en 2005 worden goedge maakt.

Om de ontwikkeling van het vertrouwen in kaart te brengen zijn in december 2004 en oktober 2006 surveys gehouden onder een representatieve groep van circa 2000 deelnemers aan ondernemings- en bedrijfstakpensioenfondsen. De respondenten in december 2004 konden wellicht vermoeden dat de financiële positie van de pensioenfondsen zich zou herstellen, maar de sterk negatieve resultaten van de jaren daarvoor zullen toch vooral in hun achterhoofd gespeeld hebben (Van Dalen en Henkens, 2005). Voor de respondenten van 2006 geldt een andere informatieset, waarin het inmiddels duidelijk is geworden dat de financiële positie van pensioenfondsen zich heeft gestabiliseerd. Figuur 2 toont hoe het vertrouwen in de pensioenfondsen en andere beheerders van pensioengelden zoals banken en verzekeraars en de overheid zich heeft ontwikkeld. Overduidelijk blijkt dat de pensioenfondsen het meeste vertrouwen genieten, waarbij het vertrouwen in de loop der tijd alleen maar is toegenomen. Van de respondenten antwoordt 58 procent dat zij vertrouwen hebben in de pensioenfondsen (dit was in 2004: 53 procent), in de overheid heeft 39 procent vertrouwen (was 36 procent) en in de banken en verzekeringsmaatschappijen tenslotte heeft 33 procent vertrouwen (was 32 procent). Interessant is hoe de verschillende leeftijdsgroepen van de deelnemers tegen de pensioenfondsen aankijken. Gepensioneerden en oudere deelnemers (45-64 jaar) hebben doorgaans veel vertrouwen in de fondsen. Jongere werknemers (jonger dan 45 jaar) hebben wat minder vertrouwen in hun pensioenfonds, maar deze is van 2004 naar 2006 wel toegenomen. Dat is opmerkelijk, want men zou verwachten dat als gevolg van de gecreëerde genereuze overgangsregelingen rond VUT en prepensioen de jongere deelnemers juist minder vertrouwen in hun fondsen hebben gekregen. Het tegendeel blijkt het geval te zijn: het vertrouwen onder de jonge deelnemers is evenals bij de andere groepen alleen maar toegenomen.

Vermeldenswaard is dat binnen de groep pensioenfondsen de verschillen in vertrouwen bij hun deelnemers tamelijk groot zijn. Om de twee grootste pensioenfondsen te noemen: 69 procent van

de deelnemers van het ABP heeft vertrouwen in zijn pensioenfonds, terwijl 'maar' 59 procent van de PGGM-deelnemers vertrouwen uitspreekt in zijn fonds.

Een andere manier om het vertrouwen van de deelnemers te meten is door de (vooralsnog) hypothetische vraag voor te leggen wat men zou doen indien men niet langer verplicht gebonden is aan het pensioenfonds van de werkgever. Tabel 1 geeft in cijfers weer hoe de deelnemers deze vraag hebben beantwoord in 2004 en in 2006. Het vertrouwen van de deelnemers is stabiel gebleven. Het aantal potentiële uitstappers is licht afgenomen van 32 procent naar 31 procent, maar dit verschil is niet significant.

...en bij wie?

De vraag die boven komt is bij wie het vertrouwen is toegenomen en als gevolg waarvan? De laatste vraag is praktisch onmogelijk te beantwoorden zonder de schedel van de pensioendeelnemers te lichten en wij zullen een dergelijke exercitie hier dan ook achterwege laten (zie Hershey et al., 2006). Onze intentie is wat bescheidener en op deze plaats willen wij op basis van conditionele veranderingsmodellen (Finkel, 1995) proberen een uitspraak te doen *bij wie* het vertrouwen het meest is gegroeid dan wel is afgenomen tussen 2004 en 2006, waarbij we de belangrijkste sociaal-economische kenmerken van de deelnemers (leeftijd, inkomen, opleiding en gezondheid) nader bekijken. *A priori* valt geen eenduidige voorspelling te maken over hoe de veranderingen in economie en pensioeninstituties het vertrouwen van de verschillende deelnemers beïnvloeden. Wat uit de data blijkt is dat sociaal zwakkere groepen (laag opgeleid, laag inkomen en slechte gezondheid) in beide jaren een duidelijk lager vertrouwen in pensioenbeheerders vertonen dan de hogere sociaal-economische lagen. De belangrijkste conclusie van ons onderzoek luidt dat het vertrouwen in pensioenfondsen juist is toegenomen bij degenen die in 2004 al een hoog inkomen en hoge opleiding hadden, terwijl het vertrouwen niet of nauwelijks veranderd is bij de sociaal zwakkere groepen. In iets mindere mate geldt dit verband ook voor het vertrouwen in de overheid en in de banken/verzekeringsmaatschappijen. Er is dus een divergentie in plaats van een convergentie in vertrouwen opgetreden van verschillende sociale lagen.

In het zoeken naar de onderliggende verklaringen *waarom* divergentie optreedt, hebben wij ervoor gekozen om de pensioenkennis van deelnemers centraal te stellen. Kennis kan immers worden opgevat als een variabele die sterk samenhangt met leeftijd, opleiding, inkomen en gezondheid. Pensioenkennis kan men op verschillende manieren meten, waarbij het altijd de vraag is of mensen werkelijk de finesses van het pensioenstelsel kunnen doorgronden. In tabel 2 hebben we de zelfgerapporteerde pensioenkennis als uitgangspunt genomen, waarbij opgemerkt wordt dat men niet al te hoge verwachtingen moet hebben van het pensioenkennisniveau van de deelnemers: vijftien procent zegt relatief veel kennis van de pensioenmaterie te hebben, terwijl de meerderheid (51 procent) stelt dat ze weinig pensioenkennis bezit. De pensioenkennis is bovendien bijzonder scheef verdeeld naar geslacht. Onder de kenners bevinden zich relatief weinig vrouwen (zie figuur 3).

De belangrijkste conclusie die men aan tabel 2 kan verbinden is dat het vertrouwen in pensioenfondsen en banken en verzekeraars sterk is gegroeid bij de

tabel 1

Indien verplichte deelname wordt opgeheven, maken werknemers dan gebruik van de optie om uit hun pensioenfonds te stappen?

Antwoordmogelijkheden	Percentage 2004	Percentage 2006
Nee, niet uit het pensioenfonds stappen	68	69
Wel uitstappen, maar de (vrijkomende) premies zelf sparen voor oude dag	24	22
Wel uitstappen, maar de (vrijkomende) premies volledig danwel grotendeels consumptief besteden	2	3
Wel uitstappen en een klein gedeelte van de (vrijkomende) premies consumptief besteden	6	6
Totaal	100	100

Bron: NIDI (december, 2004, oktober 2006)

tabel 2

Dynamiek in pensioenvertrouwen naar pensioen kennis onder werknemers (percentage respondenten met enig tot veel vertrouwen in pensioenbeheerders)

Heeft kennis van pensioenfinanciën ^a	Pensioenfondsen		Overheid		Banken en verzekeraars	
	2004	2006	2004	2006	2004	2006
Relatief weinig kennis	48	49	33	33	27	29
Neutraal	54	61	35	39	33	37
Relatief veel kennis	65	74	48	42	41	47

(a) Antwoorden op de vraag "Ik weet meer dan de meeste mensen over het financieren van mijn pensioen."

Bron: NIDI (2006) N = 999, alleen gemeten onder personen jonger dan 65 jaar.

categorie pensioenkeners, terwijl het vertrouwen in de overheid wat betreft pensioenzaken juist sterk is afgenomen. Bij de groep die stelt dat zij weinig pensioen kennis bezit kan men niet of nauwelijks een toename van vertrouwen in één van deze pensioenbeheerders ontdekken. De afname van het vertrouwen in de overheid als partner in pensioenzaken onder de zelfbenoemde keners is verrassend maar wel begrijpelijk te noemen. Verrassend, omdat werknemers in de hectiek van de vele pensioenveranderingen wél een toenemend vertrouwen blijken te hebben in pensioenfondsen en banken en verzekeraars. De discussies over de mogelijke beleidshervormingen aangaande de AOW worden blijkbaar anders geëvalueerd. Het is begrijpelijk dat het vertrouwen in de overheid afneemt omdat de doelstellingen van pensioenfondsen en banken en verzekeraars duidelijk zijn en waarneembaar voor de pensioenkeners. Voor de overheid geldt die eenduidigheid in doelstellingen en afrekenbaarheid daarentegen veel minder. Het publieke belang wordt in de praktijk ondergraven door abstracte discussies, instabiele regeringen en het aantasten van (pensioen)rechten. In dat opzicht is nog een laatste resultaat het vermelden waard. In de pensioenenquête is de vraag gesteld hoe groot men bepaalde maatschappelijke risico's inschat. Een kwart van de respondenten geeft aan bang te zijn in financiële problemen te komen als gevolg van plotselinge beleidshervormingen. In het bijzonder bij de subgroep die weinig tot geen vertrouwen bezit is deze angst groot: 43 procent verwacht in de problemen te komen. Voor mensen met pensioen kennis is die dreiging aanzienlijk minder groot, maar niettemin vindt nog steeds 20 procent van deze groep van keners dat dit risico wel degelijk aanwezig is.

Conclusies

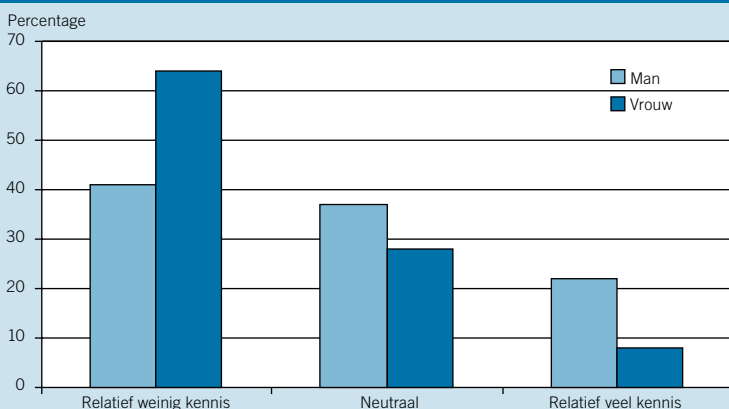
De roerige jaren op de beurs en in de politiek hebben pensioenfondsen, overheid en deelnemers niet onberoerd gelaten. De beurscrash was voor velen een 'wake-up call' om pensioenbeheer en toezicht op een nieuwe leest te schoeien. Bij het uitvoeren van nieuw beleid dient men natuurlijk wel het vertrouwen te hebben van de deelnemers die men dient.

De intergenerationele spanningen hebben zich als eerste voorgedaan bij de hervormingen rond het prepensioen en in dat licht zou men verwachten dat er een vertrouwensbreuk zou zijn ontstaan die langs generatielijnen loopt. Het vertrouwen in pensioenfondsen anno 2006 is evenwel onverminderd groot te noemen, vooral onder deelnemers die zich pensioen kennis toedichten. Dat geldt in mindere mate voor de overheid en de banken en verzekeraars. Toch moet met de nodige voorzichtigheid naar dit soort cijfers gekeken worden. Een nadere bestudering van de veranderingen in de tijd geeft aan dat het vertrouwen divergeert: de sociaal-economisch zwakkeren hadden al minder vertrouwen en dat blijft ook zo, ondanks de aantrekkende conjunctuur en de verbeterde vermogenspositie van pensioenfondsen, terwijl de sociaal sterkere deelnemers meer vertrouwen zijn gaan krijgen in vooral pensioenfondsen maar ook in banken en verzekeraars.

Een andere reden om voorzichtig te zijn heeft te maken met de vraag of deelnemers werkelijk veel pensioen kennis bezitten. De veranderingen die op de rol staan voor de pensioensector zijn groot. Koedijk en Slager merken op dat het niet duidelijk is of deelnemers wel kunnen doorzien welke nieuwe risico's zij in de toekomst zullen gaan lopen en wat de langetermijengevolgen van allerlei hervormingen zullen zijn (Koedijk & Slager, 2006). In dat licht krijgt de overheid nog een zware taak de komende jaren, want onder de deelnemers met pensioen kennis heeft de overheid als enige pensioenpartij vertrouwen verloren, terwijl het vertrouwen van de pensioenonwetenden onveranderd laag blijft. In dat opzicht is kennis een dubieus bezit in pensioenland: wie als deelnemer kennis vermeerdert, vermeerdert niet alleen vertrouwen (in pensioenfondsen) maar blijkbaar ook wantrouwen (in de overheid).

figuur 3

Kennis van pensioenfinanciering naar geslacht, 2006^(a)

(a) Antwoorden op de vraag "Ik weet meer dan de meeste mensen over het financieren van mijn pensioen."

Bron: NIDI (oktober 2006)

LITERATUUR

Dalen, H.P. van, en K. Henkens (2005) *Wie vertrouwt de werknemer zijn pensioengeld toe? Economisch Statistische Berichten*, 90 (4453): 58-60.

Finkel, S.E. (1995) *Causal Analysis with Panel Data*. Sage University Paper, no.105, London.

Hershey, D.A., K. Henkens en H.P. van Dalen (2006) *Mapping the Minds of Retirement Planners. Journal of Cross-Cultural Psychology*, te verschijnen.

Koedijk, K., en A. Slager (2006) *De toekomst van het Nederlandse pensioenfonds, Economisch Statistische Berichten*, 91 (4496): 516-519.